

Кошмарното лято на 1913

Доц. д-р Георги КОКЕРОВ

Победите на българската армия по фронтовете на Балканската война не могат да предотвратят предизвестената трагедия! "Нашите съюзници, с които имахме определени договори, ни измениха и поискаха да ни отнемат това, което бе купено с кръвта на десетки хиляди герои... Предизвикани от тях, ние трябваше по неволя да подемем тежката борба отново. Тя би се увенчала с успех, ако ред непредвидени политически условия не парализираха силите ни. Притиснати отвсякъде, бяхме принудени да подпишем Букурещкия мир, защото нашето Отечество не бе в състояние, без риск да загуби всичко, да се бори с всичките си съседи. Изтощени и изморени, но не и победени, ний трябваше да свием своите славни знамена за по-добри дни."

Из Височайша заповед N 120 на Цар Фердинанд от 28.07.1913

След Руско-турската война (1877-78) голяма част от българите остават в робство по волята на великите сили. Съвсем естествено, основно съдържание на българската политика и стремежа на народа е националното обединение на всички земи, населени с българи. Любовете към Отечеството, съчувствието към поробените братя от Македония и Тракия укрепват сърцата и втвърдяват ръцете на българина, който еднакво добре държи рало и сърп, сабя и карабина.

В началото на 1912, под закрилата на Русия, се създава

Балкански съюз

чрез двустранни договори между България и Сърбия и България и Гърция. Към съюза се присъединява и Черна гора. Правителството на Ив. Евстр. Гешов проявява обаче непростимо и трудно обяснимо късогледство при сключването на договорите. В резултат възниква военно-политически съюз без точно определени задачи и задължения за всяка страна-участничка в него, липсва и орган за координация на военните действия. Нещо повече, чисто български земи, населени с българи, биват използвани като разменна монета за гарантиране на договора. За покровител и арбитър на съюза е определен руският император. Така, още при създаването му, в него е заложена мината на раздора, враждата и омразата насочени срещу България. Резултатите от подобна политика не закъсняват, но за това плаща българския народ.

През есента на 1912 България свиква под знамената своите храбри синове и след кратка, стремителна и бляскава кампания са освободени поробените и поругани български земи - Тракия и Македония.

Страната ни участва във войната с 350-хилядна армия (211 дружини, 38 ескадрона, 728 оръдия), като към края и под знамената са свикани 600 хил. души. В същото време Сърбия воюва със 175 хил. души (160 дружини, 44 ескадрона, 300 оръдия), Гърция с 90 хил. души (84 дружини, 18 ескадрона, 244 оръдия), Черна гора - с 30 хил. души (50 дружини, 140 оръдия). Дори чисто формалното сравнение на посочените данни показва,

че българската армия по всички показатели превъзхожда тези на съюзниците си. Освен това тя действа на най-важното направление, настъпвайки по най-краткия път към Цариград.

Силата и устремът на българските орли смайват Европа, демонстрирайки на всички принципите на съвременната война. Светът вижда как българите се борят срещу робството и мракобесието, как умеят да защитават свободата и демокрацията, честта и достойнството на своите онеправдани братя. После идва и мигът, в който топовете млъкват, сабите се прибират в ножниците, пушките и карабините се почистват. Мирният договор, сложил край на освободителната Балканска война, е подписан на 17.05.1913 в лондонския дворец Сент Джеймс. Естествено, освен етническият състав на населението в освободените земи, при разпределението им между победителите, следва да се вземат предвид и силите и жертвите, които всеки съюзник е дал за общата победа. Тезата на сръбският премиер Пашич и гръцкият му колега Венизелос обаче е, че приносът в общото дело се оценява по заетите от всяка армия територии. Съзнателно се пренебрегва обстоятелството, че главният театър на военните действия е Южна Тракия, където тъкмо българската армия изковава победата на Балканския съюз и решава изхода на войната. Така

Отношенията между довчерашните съюзници

се изострят. Българо-сръбският съюзен договор предвижда арбитраж на руския император при разпределяне на териториите в Македония, наречени "спорна зона". В хода на войната обаче Гърция и Сърбия окупират Македония и отказват да изтеглят войските си. Нещо повече. След подписването на мирния договор в Лондон, те сключват на 19.05.1913 договор, насочен срещу нашата страна. Той предвижда двете държави "да не влизат в никакво споразумение с България" при разделяне на териториите, отстъпени по Лондонския договор, и "да си оказват постоянна помощ и бъдат винаги в съгласие като взаимно поддържат своите териториални искания". Главната цел на Сърбия и Гърция е налагането на обща граница между тях от Гевгели до Охридското езеро, а границите на България "да бъдат установени върху принципа на ефективната окупация и равновесието между трите държави". Договорът влиза в сила от деня на подписването му за срок от 10 години.

Предвиденият в българо-сръбския съюзен договор арбитраж на руския император лесно може да изглади противоречията между двете страни. Позицията на Русия в случая е на пръв поглед странна, но обяснима, защото е напълно в духа на тогавашната политика на Москва по "Източния въпрос". От една страна, външният министър Сазонов предлага четиристранна конференция в Петербург и демобилизация на войските. От друга, Русия не прави нищо за да изглади противоречията между балканските съюзници и принуди Сърбия към изпълнение на договора и лоялност към България. Причината е прозрачна – в Москва вече са заложили на сърбите като основен проводник на руската балканска политика. Окуражен от това, Белград се отказва от арбитража, поставяйки редица нови и неизпълними условия. Българската позиция е неизменна: "Сърбия трябва да отстъпи безспорната зона и незабавно да отиде на арбитраж относно спорната. Друг изход няма."

Действията на Сърбия и Гърция

насочени срещу България, взривяват Балканския съюз отвътре. Двете страни нарушават съюзните договори за да запазят отнетото "докъдето е стъпил войнишкият

крак" и отказват да изпълнят доброволно българските искания, защото "една велика България би удушила и Сърбия, и Гърция". За съжаление, Русия не подкрепя българските искания и спазването на сключените под нейно покровителство договори. Руският външен министър Сазонов заявява, че "Москва няма да допусне братоубийствена война", но балканските съюзници следва "да се споразумеят помежду си под грижливото око на Русия". Срещата между министър-председателите Гешов и Пашич трябва да се проведе като условие за по-нататъшно външно въздействие.

Веднага след сключването на мира в Лондон, руският пълномощен министър в София Анатолий Неклюдов връчва три задържани (интересно защо?) телеграми до Ив. Гешов от 7, 13 и 14 май, с които се препоръчва при териториалното разграничаване в Македония да се отстъпят на Сърбия Струга, Крушево, Велес и Кратово. Което означава, че Русия дава цялата "спорна зона" на Сърбия. В тази изключително напрегната обстановка, действията на новия български премиер д-р Ст. Данев са не странни, а направо авантюристични. Вместо да прояви търпение, съдържаност и държавническа мъдрост в търсене на пътища за излизане от кризата, той позволява разгорещените му чувства да вземат връх над държавническия разум. Въпреки че е известен като краен русофил, Данев изпраща телеграма до Петербург, в която дръзко и предизвикателно оценява руската политика към България. С което дава формалния повод на Москва да измени позицията си и предопределя българската трагедия.

На 14.06.1913 руският пълномощен министър в София посочва на министър-председателя "сериозната опасност, която грози българите от страна на Румъния", предупреждавайки го, че "в случай на стълкновение със сърбите и гърците, колкото и тъжно да бъде за нас българското поражение, ние пръст не ще повдигнем, за да задържим Румъния". Съвсем ясни и обясними стават действията на Сърбия и Гърция, чиито искания са все по-нахални, безочливи и арогантни.

В Петербург неоснователно смятат, че България поддържа сериозни тайни контакти с Австро-Унгария. Посланиците на Франция и Великобритания в Петербург Делкасе и Бюкенън информират за това българския пълномощен министър Стефан Бобчев (също русофил). На 9.06. той изпраща тревожна телеграма в София: "Голямо ще бъде нещастieto. Д-р Данев трябва да дойде тук. Нека само за три дни, но да дойде! Необходимо е!... Да се избегне войната, защото нищо няма да спечелим, а много можем да загубим!... Румъния сигурно е против нас. Турция вероятно. Никой няма да ни помогне".

Серията от грешки

на българския премиер обаче продължава. Министрите се оставят генералите да ги съветват за политиката на държавата. Помощник-главнокомандващият генерал Савов смята, че единственото средство за разрешаване на споровете с бившите съюзници е войната. Подчинява стратегията на политиката, но започва да поставя условия и срокове на правителството. На практика Главната квартира става съуправляваща.

Без съмнение след победоносната война самочувствието на обществото е високо и авторитетът на армията нараства, но това винаги трябва да се съобразява с политическата обстановка. Опиянението на българското общество през юни 1913 го откъсва от политическата реалност. В страната започва да се говори за разправа със съюзниците, отправят се закани, дрънка се оръжие. А историческата практика показва,

че всяка война (с малки изключения) започва, когато съществуват достатъчно условия да бъде спечелена. Бойните действия могат да стартират и без официално обявяване на войната, но не и без необходимата политическа подготовка от страна на отговорното правителство. Политиците организират войните, генералите и офицерите ги осъществяват, дипломатите ги приключват. Тази истина е абсолютна в историята. И несъобразяването с нея винаги се наказва жестоко.

Българската армия е прегрупирана и съсредоточена срещу бившите съюзници. Последните вършат постоянни провокации срещу нашите части, търсейки повод за вече подготвената война. Манифестите на крал Петър и крал Константин са написани, не е попълнена само датата. На бившите съюзници, на неутрална Румъния и победена Турция е известна позицията на Русия и отношението и към България. Великите сили и световното обществено мнение очакват войната и не се интересуват кой и защо напада, а кой ще нападне пръв за да бъде обявен за агресор.

След разговор с цар Фердинанд генерал Савов дава по телеграфа заповед № 5596 от 15.06. до командващия II армия генерал Иванов да започне бойни действия срещу сръбските войски в Македония. Така бившите ни съюзници постигат целта си. Нашите войски нападат първи и България вече може да бъде обявена за агресор.

След 10-дневни бойни действия с променлив успех българската армия все пак овладява положението. Сръбската армия е разгромена в Македония, а гръцката е обкръжена в Кресненското дефиле. На 28 юни румънските войски без обявяване на война нахлуват в Южна Добруджа и Северна България. Великите сили, подстрекавани от Русия, обявяват чрез британския премиер Грей ненамеса, оставяйки България на разтерзание от съседите и. Притисната от всички страни, страната ни е принудена да спре бойните действия като войските остават по местата си, приема условията за мирна конференция и демобилизация на армията си. На 8 юли турски войски преминават линията Мидия–Енос и заемат териториите до старата граница с България.

По предложение на Тройния съюз, в Букурещ се свиква мирна конференция, която започва работа на 17.07.1913. Въпреки окупацията на почти цяла Северна България от румънците, българските военни успехи в Македония са пълни и абсолютни. Гръцката армия е обкръжена и се намира в критично положение, но това не е известно на нашата делегация. Там се получава телеграма, която според Симеон Радев попада у генерал Фичев, който без да я чете я пъха в джоба си. Тя и досега не е открита в архивите, а съдържанието и остава неизвестно. Дипломатите ни така и не научават за блестящите успехи по долината на Струма и приемат безусловно тежките условия на Букурещкия мирен договор.

Настъпва първата национална катастрофа...!

сп. "НИЕ" бр. 6, юни 2001 г.